

De Relatie tussen Ouderlijke Stress, Opvoeding en Externaliserend Gedrag van Adolescenten

Masterthesis

Masterprogramma Orthopedagogiek

Masteropleiding Pedagogische Wetenschappen

2013-2014

Studenten: Linda Bergmans (3937577)

Ilona van Bokhorst (3943976)

Docent: Amaranta de Haan

Datum: 06-06-2014

Voorwoord

Voor u ligt onze thesis ter afronding van de master Orthopedagogiek aan Universiteit Utrecht. Afgelopen jaar hebben wij onderzoek gedaan naar de relaties tussen ouderlijke stress, opvoeding en externaliserend gedrag bij adolescenten.

Onze interesse ging uit naar de doelgroep adolescenten met externaliserend gedrag omdat wij hier beide in onze masterstage regelmatig mee te maken hebben. Tevens komen wij regelmatig in aanraking met ouders met een hoge mate van stress. Wij vonden het leerzaam om te onderzoeken hoe deze onderwerpen zich tot elkaar verhouden. Door het schrijven van deze thesis hebben we onze theoretische kennis over de onderwerpen uitgebreid en kunnen integreren met onze praktijkervaring.

In dit onderzoek hebben wij twee deelvragen gevormd, waarbij onderscheid is gemaakt tussen twee vormen van ouderlijke stress. De deelvraag richtend op sociale isolatie van ouders is uitgewerkt door Ilona van Bokhorst. De deelvraag die zich richt op de competentiebeleving van ouders is uitgewerkt door Linda Bergmans. Beide studenten hebben behorend bij de deelvraag een theoretische onderbouwing beschreven in de inleiding, de data geanalyseerd en delen van de discussie geschreven. De methode, resultaten en overige delen van de discussie zijn gezamenlijk geschreven.

Zonder medewerking van anderen was deze thesis niet tot stand gekomen. Wij zouden graag Amaranta de Haan willen bedanken voor haar hulp, kritische blik en opbouwende feedback. Door haar begeleiding hebben wij veel geleerd op het gebied van statistische analyses en met betrekking tot het schrijven van een wetenschappelijk artikel. Voorgaande heeft bijgedragen aan het resultaat van deze thesis.

Linda Bergmans en Ilona van Bokhorst

Utrecht, 2014

Abstract

This study examined the relations between parental stress (social isolation and sense of competence) of both mothers and fathers and externalizing behavior of adolescents (12-15 years). Mediation of these relations by mothers' and fathers' parenting behaviors (warmth and overprotection) were also examined. The sample of this study consisted of 460 mothers (M age = 43.06, SD = 3.52), 427 fathers (M age = 44.89, SD = 4.00) and 456 adolescents (M age = 13.61, SD = 1.07). Self-reports of adolescents are used to measure externalizing behavior. To measure parental stress, warmth and overprotection self-reports of mothers and fathers are used. Findings revealed that more social isolation and less competence were directly associated with more externalizing behavior. For mothers, overprotection mediated relations between both social isolation and sense of competence and externalizing behavior. For fathers, both warmth and overprotection were mediators in the association between social isolation and externalizing behavior, but only warmth mediated relation between sense of competence and externalizing behaviors.

Keywords: externalizing behavior, parental stress, social isolation, sense of competence, parenting, warmth, overprotection, mediation

Samenvatting

In deze studie zijn de relaties tussen ouderlijke stress (sociale isolatie en competentiebeleving) van zowel moeders en vaders en externaliserend gedrag van adolescenten (12-15 jaar) onderzocht. Tevens is onderzocht of opvoeding (warmte en overbescherming) deze relaties bij moeders en vaders kan verklaren. De steekproef uit dit onderzoek bestond uit 460 moeders (M leeftijd = 43.06, SD = 3.52), 427 vaders (M leeftijd = 44.89, SD = 4.00) en 456 adolescenten (M leeftijd = 13.61, SD = 1.07). Om externaliserend gedrag te meten zijn zelfrapportages van adolescenten gebruikt. Ouderlijke stress, warmte en overbescherming zijn gemeten middels zelfrapportages van moeders en vaders. Uit de resultaten blijkt dat meer sociale isolatie en minder competentiebeleving direct in relatie staan met meer externaliserend gedrag. Voor moeders verklaart overbescherming de relaties tussen sociale isolatie en competentiebeleving enerzijds en externaliserend gedrag anderzijds. Voor vaders verklaren zowel warmte en overbescherming de relatie tussen sociale isolatie en externaliserend gedrag, maar alleen warmte verklaart de relatie tussen competentiebeleving en externaliserend gedrag.

Trefwoorden: externaliserend gedrag, ouderlijke stress, sociale isolatie, competentiebeleving, opvoeding, warmte, overbescherming, mediatie.

Externaliserend gedrag, zoals impulsief, hyperactief, opstandig, regelovertrekend en agressief gedrag (Achenbach, 2007; Hinshaw, 2002) is het meest voorkomend en persistente probleemgedrag bij kinderen (Bongers, Koot, Van der Ende, & Verhulst, 2004; Buodo, Moscardino, Scrimin, Altoe, & Palomba, 2013) en is een probleem wat de hele maatschappij aangaat (Reef, Diamantopoulou, Van Meurs, Verhulst, & Van der Ende, 2011). Kinderen met externaliserend gedrag hebben een verhoogd risico op mentale en fysieke gezondheidsproblemen en beroepsmatige, sociale en huwelijkse aanpassingsproblemen (Reef et al., 2011). Het is daarom noodzakelijk om de risicofactoren van externaliserend gedrag te onderzoeken. Aandacht voor de adolescentieperiode is gewenst omdat de mate van externaliserend gedrag tijdens deze periode toeneemt (Deković, Buist, & Reitz, 2004).

In enkele studies wordt ouderlijke stress in verband gebracht met externaliserend gedrag (Buodo et al., 2013; Deater-Deckard, 2005; Kazdin & Whitley, 2003; Morgan, Robinson, & Aldridge, 2002) en met opvoeding (Roelofs, Meesters, Ter Huurne, Bamelis, & Muris, 2006). Hoewel er enig onderzoek bij vaders is gedaan, is het meeste onderzoek gericht op moeders (Morgan et al., 2002). Ouderlijke stress is een vorm van stress die ervaren wordt door ouders, voortkomend uit een verschil tussen de waargenomen middelen en vaardigheden en de werkelijke benodigde middelen en vaardigheden in de ouderrol (Deater-Deckard, 1998; Morgan et al., 2002). In dit onderzoek zullen relaties tussen twee onderdelen van ouderlijke stress, namelijk sociale isolatie en competentiebeleving, en externaliserend gedrag onderzocht worden. Sociale isolatie beschrijft de mate waarin ouders wel of geen sociale steun ervaren van vrienden (Butcher, Wind, & Bouma, 2008). Competentiebeleving is de visie die ouders hebben over hun vermogen om het gedrag en de ontwikkeling van hun kind positief te kunnen beïnvloeden (Coleman & Karraker, 2000; De Haan, Prinzie, & Deković, 2009). Een hoge mate van sociale isolatie en een lage competentiebeleving behoren tot ouderlijke stress omdat dit in relatie staat met meer spanning, depressie en leed van ouders en daardoor met meer stress (Butcher et al., 2008; Slagt, Deković, De Haan, Van den Akker, & Prinzie, 2012). Sociale isolatie en competentiebeleving zijn relatief goed te beïnvloeden middels interventies (De Haan et al., 2009; Hogan, Linden, & Najarian, 2002).

Opvoedingsfactoren zoals warmte en overbescherming zouden eveneens gerelateerd zijn aan externaliserend gedrag (Berkien, Louwerse, Verhulst, & Van der Ende, 2012; Eisenberg et al., 2005). Warmte is de mate waarin ouders een positieve sfeer creëren voor de ouder-kind relatie en de emotionele ontwikkeling van het kind (Locke & Prinz, 2002). Overbescherming gaat gepaard met een hoge mate van bemoeizuchtigheid, strenge regels en oplettendheid om negatieve ervaringen te voorkomen (Deković et al., 2006).

Aangezien ouderlijke stress theoretisch in verband wordt gebracht met disfunctioneel opvoedgedrag, wat vervolgens in relatie staat met probleemgedrag van jongeren (Morgan et al., 2002), kan verwacht worden dat opvoeding de relatie tussen ouderlijke stress en externaliserend gedrag verklaart (mediateert). Er is echter weinig onderzoek gedaan naar de empirische onderbouwing van deze hypothese (Deater-Deckard, 1998; Deater-Deckard, 2005). Onderzoek naar de relaties tussen deelaspecten van ouderlijke stress (sociale isolatie en competentiebeleving), opvoedingsfactoren (warmte en overbescherming) en externaliserend gedrag is eveneens schaars. In het huidige onderzoek worden de directe relaties tussen sociale isolatie, competentiebeleving en externaliserend gedrag voor zowel moeders als vaders onderzocht, daarnaast wordt onderzocht of deze relaties verklaard worden door opvoeding. Meer inzicht in de relaties tussen ouderlijke stress, opvoeding en externaliserend gedrag kan bijdragen aan het voorkomen van externaliserende gedrag en het vergroten van de behandel-effecten van externaliserend gedrag door middel van preventie, snelle detectie en gerichte interventies.

Directe Relaties Tussen Ouderlijke Stress, Opvoeding en Externaliserend Gedrag

Meer sociale isolatie en minder competentiebeleving lijken gerelateerd te zijn aan meer externaliserend gedrag. Ouderlijke sociale isolatie wordt als een risicofactor gezien voor externaliserend gedrag (Deater-Deckard, Dodge, Bates, & Pettit, 1998), omdat sociale isolatie gerelateerd is aan minder adaptief ouderschap, zoals minder warmte en een meer controle door moeders (Bonds, Gondoli, Sturge-Appel, & Salem, 2009; Jennings, Stagg, & Gonnors, 1991). Minder adaptief opvoeden is consistent gerelateerd aan het gedrag van het kind (Johnson, Cohen, Kasen, Smailes, & Brook, 2001). Onderzoek toont aan dat meer sociale isolatie van moeders gerelateerd is aan meer externaliserend gedrag van kinderen (Mash & Johnston, 1983). In onderzoek, waarin gecontroleerd werd voor de stabiliteit van externaliserend gedrag, is geen relatie tussen competentiebeleving van vaders en moeders en externaliserend gedrag gevonden (Slagt et al, 2012). In cross-sectioneel onderzoek, waarin niet werd gecontroleerd voor de stabiliteit van externaliserend gedrag, is daarentegen gevonden dat minder competentiebeleving van moeders gerelateerd is aan meer externaliserend gedrag (Hill & Bush, 2001). Het huidige onderzoek breidt de kennis uit eerder onderzoek over de relaties tussen sociale isolatie, competentiebeleving en externaliserend gedrag uit door cross-sectioneel onderzoek te doen bij zowel moeders als vaders, en bij oudere kinderen namelijk in de adolescentieperiode.

Warmte en overbescherming worden consistent in verband gebracht met externaliserend gedrag. Empirisch onderzoek toont aan dat warmte van beide ouders

gerelateerd is aan minder externaliserend gedrag bij adolescenten (Deković et al., 2004; Eisenberg et al., 2005). Meer overbescherming van vaders en moeders is daarentegen gerelateerd aan meer externaliserend gedrag (Berkien et al., 2012; Buschgens et al., 2010). In dit onderzoek worden gezamenlijke relaties tussen warmte en overbescherming van moeders en vaders en externaliserend gedrag onderzocht.

Ouderlijke Stress en Opvoeding

Sociale isolatie is consistent gerelateerd aan minder warmte. Moeders die meer sociale ondersteuning krijgen prijzen en knuffelen hun kind meer (Hashima & Amato, 1994) en bieden hun kind meer steun (McLoyd, 1990), verzorging en warmte (Bonds et al., 2009). Hoewel geen empirisch bewijs bestaat voor relaties tussen sociale isolatie en overbescherming, is minder sociale steun wel gerelateerd aan verschillende typen negatief opvoedgedrag, zoals meer controle van moeders (Jennings et al., 1991) en een minder autoritatieve opvoeding van beide ouders (Leinonen, Solantaus, & Punamäki, 2003). Deze resultaten suggereren dat sociale isolatie (een lage mate van sociale steun) gerelateerd is aan meer overbescherming. Competentiebeleving van ouders is sterk en direct gerelateerd aan de kwaliteit van de opvoeding. Een hoge mate van competentiebeleving van zowel moeders als vaders is gerelateerd aan meer warmte in de opvoeding (De Haan et al., 2009; Dumka, Stoerzinger, Jackson, & Roosa, 1996; Slagt et al., 2012). Een lage competentiebeleving van beide ouders is gerelateerd aan negatief opvoeden, hieronder valt onder andere overreactieve discipline, passief en controlerend opvoedingsgedrag (Coleman & Karraker, 2000; De Haan et al., 2009; Slagt et al., 2012). Samengevat kan worden gesteld dat meer sociale isolatie en minder competentiebeleving gerelateerd zijn aan minder warmte en meer negatief opvoedgedrag. Sociale isolatie en competentiebeleving zijn in weinig onderzoek samen onderzocht, waardoor niet duidelijk is of de relaties tussen sociale isolatie en externaliserend gedrag en competentiebeleving en externaliserend gedrag verschillend zijn.

Mediatie van Relaties tussen Stress en Externaliserend Gedrag door Opvoeding

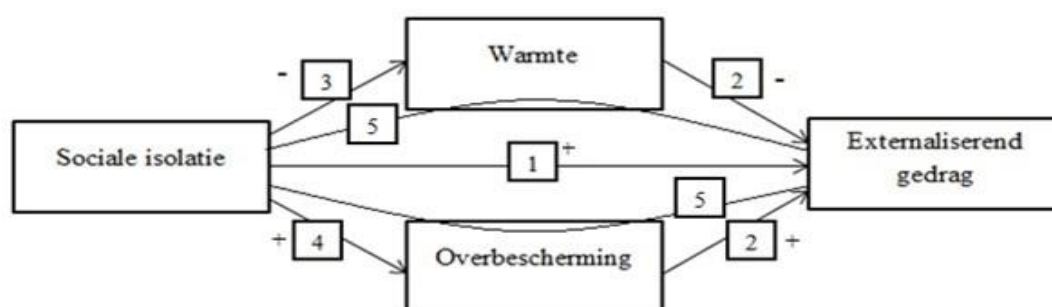
Er is enig onderzoek gedaan naar de verklarende rol van warmte in de relatie tussen competentiebeleving en externaliserend gedrag. Slagt et al. (2012) vonden dat ouderlijke warmte deze relatie niet kon verklaren. Het huidige onderzoek richt zich echter op een oudere doelgroep. Uit onderzoek blijkt dat het effect van opvoeding verandert in de adolescentieperiode (O'Connor, 2006). Mogelijk is warmte in de adolescentie wel gerelateerd aan externaliserend gedrag. Aangezien externaliserend gedrag toeneemt in de adolescentiefase (Deković et al., 2004), is het van belang om de relatie tussen opvoeding en externaliserend gedrag in deze periode te onderzoeken. In het huidige onderzoek is daarnaast gebruik gemaakt

van adolescentenrapportages van externaliserend gedrag in plaats van ouderrapportages. Ouderrapportages leiden mogelijk tot onderrapportage van externaliserend gedrag, omdat ouders externaliserend gedrag niet altijd opmerken en daardoor minder rapporteren dan jongeren (Sourander, Helstelä, & Helenius, 1999; Stanger & Lewis, 1993). Hierdoor zou ook de relatie tussen opvoeding en externaliserend gedrag onderschat zou kunnen worden. Naar ons weten is er geen eerder onderzoek gedaan naar de verklarende rol van zowel warmte als overbescherming van moeders en vaders, in relaties tussen sociale isolatie, competentiebeleving en externaliserend gedrag.

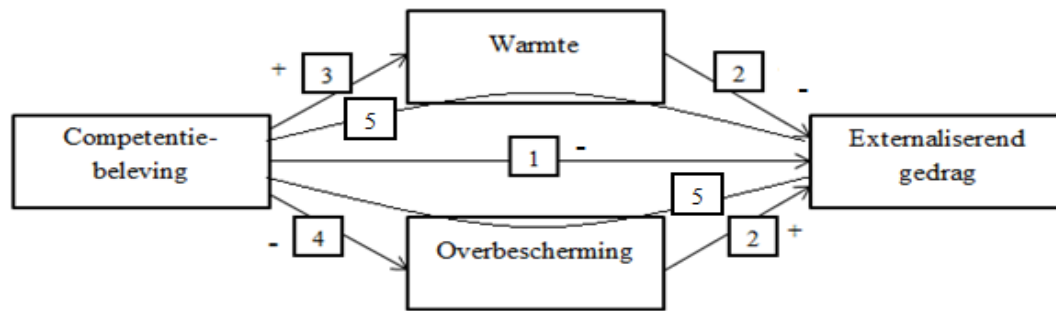
Onderzoeksvragen en Hypothesen

Het doel van dit onderzoek is om inzicht in de relaties tussen enerzijds sociale isolatie (Figuur 1) en competentiebeleving (Figuur 2) en anderzijds externaliserend gedrag bij adolescenten (12-15 jaar) te vergroten. Dit wordt gedaan door te onderzoeken of warmte en overbescherming van zowel moeders als vaders een verklarende rol spelen in deze relaties.

Op basis van eerder onderzoek wordt verwacht dat meer sociale isolatie van ouders gerelateerd is aan meer externaliserend gedrag (Figuur 1, pad 1; Mash & Johnston, 1983), minder warmte (Figuur 1, pad 3; Bonds et al., 2009; Hashima & Amato, 1994; McLoyd, 1990) en meer negatief opvoedgedrag (Jennings et al., 1999; Leinonen et al., 2003), zoals overbescherming (Figuur 1, pad 4). Verder wordt verwacht dat meer competentiebeleving van ouders gerelateerd is aan minder externaliserend gedrag (Figuur 2, pad 1; Hill & Bush, 2001), meer warmte (Figuur 2, pad 3; De Haan et al., 2009; Dumka et al., 1996; Slagt et al., 2012) en minder overbescherming (Figuur 2, pad 4; Coleman & Karraker, 2000; De Haan et al., 2009; Slagt et al., 2012; Ungar, 2009). Verder wordt verwacht dat meer warmte en minder overbescherming van ouders gerelateerd zijn aan minder externaliserend gedrag (Figuur 1 en 2, pad 2; Berkien et al., 2011; Buschgens et al., 2010; Deković et al., 2004; Eisenberg et al., 2005). Op basis van voorgaande wordt verwacht dat voor zowel moeders als vaders, warmte en overbescherming de relaties tussen enerzijds sociale isolatie en competentiebeleving en anderzijds externaliserend gedrag kunnen verklaren (Figuur 1 en 2, pad 5).



Figuur 1. Conceptueel model van de eerste onderzoeksvraag.



Figuur 2. Conceptueel model van de tweede onderzoeksvraag.

Methodie

Participanten

De steekproef van dit onderzoek bestond uit 456 adolescenten en 887 ouders (460 moeders en 427 vaders) woonachtig in Vlaanderen (België). De steekproef is onderdeel van een longitudinaal Vlaams onderzoek naar opvoeding, persoonlijkheid en ontwikkeling (Prinzie et al., 2003). De respondenten zijn geworven door een gestratificeerde steekproef te trekken uit kinderen in de basisschoolleeftijd die regulier onderwijs volgen in België; strata zijn gebaseerd op sekse, leeftijd en geografische locatie (provincie). Er zijn zeven meetmomenten geweest in het onderzoek van Prinzie et al. (2003). In dit onderzoek is gebruik gemaakt van de data uit 2007, omdat het belangrijk is externaliserend gedrag bij adolescenten te onderzoeken aangezien dit gedrag in deze periode toeneemt (Deković et al., 2004).

De groep adolescenten bestond uit 219 (48%) jongens en 237 (52%) meisjes. De leeftijd varieerde tussen de 12 en 15 jaar ($M = 13.61$, $SD = 1.07$). De moeders ($N = 460$) waren tussen de 33 en 58 jaar ($M = 43.06$, $SD = 3.52$) en de vaders ($N = 427$) tussen de 35 en 64 jaar ($M = 44.89$, $SD = 4.00$). Het opleidingsniveau van moeders (M) en vaders (V) was als volgt verdeeld: lager onderwijs (M: 0.4%, V: 2.8%), middelbare school (M: 36.8%, V: 39.3%), Hoger beroepsonderwijs (M: 49.1%, V: 34.2%) en universitair (M: 12.8%, V: 19.4%). Bij moeders ontbrak 0.9% en bij vaders 4.3% informatie over opleidingsniveau. Volgens Bartlett, Kotrlik, & Higgins (2001) is bij een betrouwbaarheidsinterval van 95% de steekproef in dit onderzoek van voldoende omvang.

Meetinstrumenten

Externaliserend gedrag. Externaliserend gedrag is gemeten middels adolescentenrapportages op de schaal externaliserend gedrag van de YSR (Achenbach, 2007). Externaliserend gedrag omvat agressief en regelvertredend gedrag (Achenbach, 2007) en is gemeten aan de hand van 32 items. Een voorbeeld van een item van de schaal agressief gedrag was: 'Ik vecht veel'. Een item passend bij de schaal delinquent gedrag was: 'Ik houd

mij niet aan de regels op school, thuis, of ergens anders'. De antwoordmogelijkheden waren 0 (*helemaal niet van toepassing*), 1 (*een beetje of soms van toepassing*), of 2 (*duidelijk of vaak van toepassing*). De schaal externaliserend gedrag is gemaakt door een gemiddelde score van alle items te berekenen en deze te vermenigvuldigen met het totaal aantal items, om zo de somscore te benaderen maar het aantal missende waarden op schaalniveau te minimaliseren. Volgens de COTAN is de YSR begrips- en criteriumvalide (Evers et al., 2009-2013). In de huidige steekproef was de betrouwbaarheid van deze schaal hoog, $\alpha = .83$.

Ouderlijke stress. Ouderlijke stress is in dit onderzoek gemeten met zelfrapportages van moeders en vaders op de schalen sociale isolatie en competentiebeleving van de Nijmeegse Ouderlijke Stress Index – Ouderdomein (NOSI; De Brock, Vermulst, Gerris, & Abidin, 2001). De NOSI is de Nederlandse vertaling van de *Parenting Stress Index* (PSI; Abidin, 1990). Sociale isolatie is gemeten aan de hand van zes items. Een voorbeeld van een item was: 'Ik voel me alleen en zonder vrienden'. Competentiebeleving is gemeten met 13 items. Een voorbeeld hiervan was: 'Ik heb het idee dat ik de zorg van mijn kind goed in de hand heb'. De antwoordmogelijkheden op de items varieerden van 1 (*helemaal mee oneens*) tot 6 (*helemaal mee eens*). In dit onderzoek zijn de schalen sociale isolatie en competentiebeleving gemaakt door het gemiddelde te berekenen van de bijbehorende schaalitems. Volgens de COTAN heeft de NOSI een voldoende betrouwbaarheid en een goede begrips- en criteriumvaliditeit. De interne consistentie van sociale isolatie was echter laag (Evers et al., 2009-2013). In de huidige steekproef is de interne consistentie van sociale isolatie echter ruim voldoende voor zowel moeders, $\alpha = .78$, als vaders, $\alpha = .83$ (Field, 2009). De betrouwbaarheid van de schaal competentiebeleving in dit onderzoek is hoog voor moeders, $\alpha = .88$, en vaders, $\alpha = .88$.

Opvoeding. Warmte is in dit onderzoek gemeten door zelfrapportages van moeders en vaders op de schaal warmte en betrokkenheid van de Nederlandse vertaling van de *Parenting Practices Questionnaire* (PPQ; Locke & Prinz, 2002; Robinson, Mandlco, Forst-Olsen, & Hart, 1995; Schalenbourg & Verschuere, 2003). Om het leesgemak te vergroten wordt in dit onderzoek gesproken over warmte. De schaal bestond uit 11 items en is gemaakt door het gemiddelde te berekenen van de schaalitems. Een voorbeeld van een item was: 'Ik toon medeleven wanneer mijn kind gekwetst is of zich gefrustreerd voelt'. De antwoordmogelijkheden op de items varieerden van 1 (*nooit*) tot 5 (*altijd*). In eerder onderzoek is gevonden dat de schaal autoritatieve opvoeding, waarbinnen de schaal warmte valt, betrouwbaar en valide is (Locke & Prinz, 2002; Robinson et al., 1995; Schalenbourg &

Verschuieren, 2003). In het huidige onderzoek is de interne consistentie hoog voor zowel moeders, $\alpha = .84$, als vaders, $\alpha = .86$.

Overbescherming is in dit onderzoek gemeten door middel van zelfrapportages van moeders en vaders op de schaal overbeschermend van de Herinneringen aan mijn opvoeding. Dit is de Nederlandse vertaling van de *Egna Minnen Beträffande Uppfostran* (EMBU-C/P; Deković et al., 2006). De schaal overbescherming is gemaakt door het gemiddelde te berekenen van de 12 items. Een voorbeelditem was: ‘Vindt u dat u overdreven bang bent dat uw kind iets zal overkomen?’ De antwoordmogelijkheden varieerden van 1 (*nee, nooit*) tot 4 (*ja, bijna altijd*). Uit eerder onderzoek is gebleken dat de EMBU-C/P een voldoende tot hoge interne consistentie heeft (Castro, De Pablo, Gómez, Arrindell, & Toro, 1997). In dit onderzoek is de betrouwbaarheid zowel voor moeders, $\alpha = .68$, als vaders, $\alpha = .69$, aan de lage kant, maar wel bruikbaar omdat de waarde rond de .70 is (Field, 2009).

Data Analyse

Nadat de ruwe gegevens zijn gecontroleerd op fouten en missende gegevens, zijn indien nodig items gehercodeerd en zijn van de concepten schalen gemaakt. Vervolgens zijn de beschrijvende statistieken berekend, is een correlatieanalyse uitgevoerd en zijn meerdere regressieanalyses uitgevoerd. Om mediatie aan te tonen is gebruik gemaakt van de methode van Baron en Kenny (1986). Volgens hen moet aan vier voorwaarden voldaan worden om mediatie aan te tonen, namelijk; (a) er is een relatie tussen de onafhankelijke en afhankelijke variabele, (b) de onafhankelijke variabele staat in relatie met de mediërende variabele, (c) de mediërende variabele is gerelateerd aan de afhankelijke variabele en (d) de relatie tussen de onafhankelijke en afhankelijke variabele vermindert door het toevoegen van de mediërende variabele. Voor de deelvragen zijn apart voor moeders en vaders regressieanalyses uitgevoerd, waarbij respectievelijk sociale isolatie (Figuur 1) of competentiebeleving (Figuur 2) werden opgenomen als voorspeller van externaliserend gedrag en opvoeding. In de eerste regressieanalyse is de relatie tussen de onafhankelijke variabele (sociale isolatie ofwel competentiebeleving) en afhankelijke variabele (externaliserend gedrag) getoetst (pad 1). In de tweede regressieanalyse zijn de relaties tussen de mediërende variabelen (warmte en overbescherming) en de afhankelijke variabele (externaliserend gedrag) getoetst (pad 2). Daarna zijn de relaties tussen de onafhankelijke (sociale isolatie ofwel competentiebeleving) en mediërende variabelen (warmte en overbescherming) getoetst middels twee regressieanalyses (pad 3 en 4). In de laatste regressieanalyse is gecontroleerd of de directe relatie tussen de onafhankelijke variabele (sociale isolatie ofwel competentiebeleving) en

afhankelijke variabele (externaliserend) afnam wanneer de mediërende variabelen (warmte en overbescherming) werden meegenomen in deze relatie (pad 5).

Resultaten

Beschrijvende Statistieken en Correlaties

De beschrijvende statistieken (gemiddelden, standaarddeviaties) en uitkomsten van de gepaarde steekproef t-tests zijn weergegeven in Tabel 1. Moeders bleken meer warmte en overbescherming te rapporteren dan vaders, verder zijn geen significante verschillen tussen moeders en vaders gevonden. Uit de correlatieanalyse (Tabel 2) bleek dat meer sociale isolatie en minder competentiebeleving van beide ouders samenhang met meer externaliserend gedrag. Overbescherming van moeders en vaders waren gerelateerd aan meer externaliserend gedrag, en warmte van vaders (maar niet moeders) was gerelateerd aan minder externaliserend gedrag. Meer sociale isolatie en een lagere competentiebeleving van ouders waren geassocieerd met minder warmte en meer overbescherming. Geen van de bivariate correlaties tussen de variabelen was hoger dan $r > .9$ (Tabel 2); er was dus geen sprake van multicollineariteit. Oudere adolescenten vertoonden meer externaliserend gedrag en kregen minder warmte en meer overbescherming van vaders (maar niet moeders). Moeders van meisjes ervoeren meer competentie en vertoonden meer warmte dan moeders van jongens. Gehuwde vaders rapporteerden meer warmte dan gescheiden vaders. In de regressieanalyses is gecontroleerd voor achtergrondvariabelen die significant aan de (on)afhankelijke variabelen (ouderlijke stress, opvoeding, externaliserend gedrag) waren gecorreleerd.

Tabel 1

Beschrijvende Statistieken en Uitkomsten van Gepaarde T-test.

	Beschrijvende Statistieken				Moeders vs. Vaders		
	<i>M</i>	<i>SD</i>	Min.	Max.	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Externaliserend (<i>N</i> =455)	9.01	5.87	0.00	40.26			
Sociale Isolatie Moeders (<i>N</i> =549)	1.81	0.80	1.00	5.17	-0.27	418	.79
Sociale Isolatie Vaders (<i>N</i> =426)	1.81	0.84	1.00	6.00	-	-	-
Competentie Moeders (<i>N</i> =459)	5.07	0.71	2.31	6.00	1.95	418	.05
Competentie Vaders (<i>N</i> =426)	5.16	0.68	2.00	6.00	-	-	-
Warmte Moeders (<i>N</i> =459)	4.03	0.49	1.91	5.00	13.87	419	<.001
Warmte Vaders (<i>N</i> =426)	3.60	0.56	1.55	4.91	-	-	-
Overbescherming Moeders (<i>N</i> =457)	1.90	0.32	1.17	3.45	3.15	418	<.01
Overbescherming Vaders (<i>N</i> =425)	1.83	0.32	1.17	2.83	-	-	-

Tabel 2

Correlaties tussen de Achtergrond- en Onderzoeksvariabelen.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Sekse	-	.02	.02	-.02	.04	-.07	-.04	.06	.03	-.03
2. Opleidingsniveau	.04	-	.07	.08	-.06	-.00	.07	.04	.02	-.01
3. Burgerlijke stand	.02	.06	-	.09	.04	-.08	.01	.05	.13*	.05
4. Leeftijd ouder	.05	.12*	.04	-	.11*	.04	.04	-.04	-.08	.02
5. Leeftijd adolescent	.04	-.01	.04	.17***	-	.10*	.04	-.09	-.13**	.10*
6. Externaliserend	-.07	.08	-.08	.05	.10*	-	.15**	-.23***	-.21***	.12*
7 Sociale Isolatie	-.09	.03	-.06	.08	.05	.17***	-	-.57***	-.16**	.21***
8. Competentie	.17***	.02	.06	-.04	-.02	-.24***	-.51***	-	.27***	-.33***
9. Warmte	.09*	-.01	.06	-.00	-.08	-.09	-.11*	.29***	-	.10*
10. Overbescherming	.02	-.04	.02	-.00	.07	.16**	.25***	-.32***	.13**	-

Noot: Boven de diagonaal is de data van vaders weergegeven, onder de diagonaal is de data van moeders weergegeven.

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Tabel 3

Regressieanalyses van de Relaties tussen Sociale Isolatie, Competentiebeleving, Warmte, Overbescherming en Externaliserend gedrag Apart voor Moeders en Vaders.

	Externaliserend gedrag		
	<i>B</i>	<i>SE</i>	β
Model A			
Leeftijd adolescent	0.38	-0.35	.07
Isolatie Moeders	1.18	0.34	.16**
Model B			
Leeftijd adolescent	0.65	0.25	.12*
Isolatie Vaders	0.97	0.32	.14**
Model C			
Leeftijd adolescent	0.39	0.25	.07
Sekse adolescent	-0.19	0.54	-.02
Competentiebeleving moeders	-1.95	0.39	-.24***
Model D			
Leeftijd adolescent	0.58	0.25	.11*
Competentiebeleving vaders	-1.85	0.40	-.22***
Model E			
Sekse adolescent	-0.60	0.54	-.05
Leeftijd adolescent	0.33	0.25	.06
Warmte moeders	-1.22	0.56	-.10*
Overbescherming moeders	3.16	0.85	.18***
Model F			
Burgerlijke stand vaders	-1.31	1.70	-.04
Leeftijd adolescent	0.47	0.25	.09
Warmte vaders	-2.16	0.49	-.21***
Overbescherming vaders	2.48	0.85	.14**

Noot: Sekse was gecodeerd als 0 = jongen; 1 = meisje, burgerlijke stand was gecodeerd als 0 = gescheiden; 1 = samen.

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Regressieanalyses

Uit de resultaten bleek dat meer sociale isolatie van moeders en vaders gerelateerd waren aan meer externaliserend gedrag (pad 1; Tabel 3) en dat een hogere competentiebeleving van moeders en vaders gerelateerd waren aan minder externaliserend gedrag (pad 1; Tabel 3). Bij beide ouders waren minder warmte en meer overbescherming gerelateerd aan meer externaliserend gedrag (pad 2; Tabel 3). Meer sociale isolatie en minder competentiebeleving waren bij beide ouders gerelateerd aan meer warmte en minder overbescherming in de opvoeding (pad 3 en 4; Tabel 4).

Tabel 4

Regressieanalyses van de Relaties tussen Sociale Isolatie, Competentiebeleving, Warmte en Overbescherming Apart voor Moeders en Vaders.

	Warmte			Overbescherming		
	<i>B</i>	<i>SE</i>	β	<i>B</i>	<i>SE</i>	β
Model G						
Sekse adolescent	0.09	0.05	.09	0.03	0.03	-.05
Sociale isolatie moeders	-0.06	0.03	-.15**	0.10	0.02	.25***
Model H						
Burgerlijke stand vaders	0.46	0.17	.13**	-	-	-
Leeftijd adolescent	-0.06	0.03	-.12*	0.03	0.02	.09
Sociale isolatie vaders	-0.10	0.03	-.15**	0.08	0.02	.21***
Model I						
Sekse adolescent	0.05	0.05	.05	0.05	0.03	.08
Competentie moeders	0.20	0.03	.29***	-0.15	0.02	-.34***
Model J						
Burgerlijke stand vaders	0.41	0.17	.11	-	-	-
Leeftijd adolescent	-0.05	0.03	-.10*	0.02	0.01	.07
Competentie vaders	0.21	0.04	.25***	-0.15	0.02	-.33***

Noot: Sekse was gecodeerd als 0 = jongen; 1 = meisje, Burgerlijke stand was gecodeerd als 0 = gescheiden; 1 = samen. Streepjes (-) geven aan dat de betreffende coëfficiënt niet geschat is.

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Uit de hiërarchische regressieanalyse bleek dat bij moeders door het toevoegen van warmte en overbescherming de effectgrootte van sociale isolatie afnam van $B = 1.16$, $p < .01$ in stap twee naar $B = 0.84$, $p < .05$ in stap drie (pad 5; Tabel 5). Aangezien overbescherming,

maar niet warmte, in stap drie gerelateerd was aan externaliserend gedrag, kan worden geconcludeerd dat overbescherming de mediator is voor relatie tussen sociale isolatie van moeders en externaliserend gedrag. Bij vaders nam de directe relatie tussen sociale isolatie en externaliserend gedrag af van $B = 1.01, p < .01$ in stap twee naar $B = 0.65, p = .05$ in stap drie. Aangezien zowel warmte en overbescherming in stap drie, gerelateerd waren aan externaliserend gedrag, kan worden gesteld dat zowel warmte als overbescherming de mediators zijn voor de relatie tussen sociale isolatie van vader en externaliserend gedrag.

Tabel 5

Hiërarchische Regressieanalyse van de Relatie tussen Sociale Isolatie en Externaliserend Gedrag Gemedieerd door Warmte en Overbescherming.

	Externaliserend Gedrag							
	Moeder-data				Vader-data			
	<i>B</i>	<i>SE B</i>	β	ΔR^2	<i>B</i>	<i>SE B</i>	β	R^2
Stap 1				.01				.02*
Leeftijd adolescent	0.31	0.25	-		0.49	0.25	-	
Sekse	-0.48	0.54	-		-	-	-	
Burgerlijke stand	-	-	-		-1.40	1.69	-	
Stap 2				.03**				.02**
Sociale isolatie	0.84	0.35	.12*		0.65	0.33	.10	
Stap 3				.02**				.04***
Warmte	-1.05	0.56	-.09		-1.99	0.50	.20***	
Overbescherming	2.62	0.88	.15**		2.14	0.87	.12*	
Totale R^2				.06***				.09***

Noot: Voor de leesbaarheid worden alleen de coëfficiënten uit het volledige model getoond.

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Middels een hiërarchische regressieanalyse is gebleken dat voor moeders bij het toevoegen van warmte en overbescherming de effectgrootte van competentiebeleving afnam van $B = -1.95, p < .001$ in stap twee naar $B = -1.56, p < .001$ in stap drie (pad 5; Tabel 6). Aangezien bij moeders overbescherming, maar niet warmte, significant gerelateerd was aan externaliserend gedrag in stap drie (Tabel 6), kan worden geconcludeerd dat overbescherming de mediator is voor de relatie tussen competentiebeleving en externaliserend gedrag. Bij vaders nam de effectgrootte van competentiebeleving af van $B = -1.81, p < .001$ in stap twee naar $B = -1.21, p < .01$ in stap 3. Aangezien bij vaders warmte, maar niet overbescherming, significant gerelateerd was aan externaliserend gedrag in stap drie (Tabel 6), kan worden

geconcludeerd dat warmte de mediator is voor de relatie tussen competentiebeleving en externaliserend gedrag.

Tabel 6

Hiërarchische Regressieanalyse van de Relatie tussen Competentiebeleving en Externaliserend Gedrag Gemedieerd door Warmte en Overbescherming.

	Externaliserend Gedrag							
	Moeder-data				Vader-data			
	<i>B</i>	<i>SE B</i>	β	ΔR^2	<i>B</i>	<i>SE B</i>	β	ΔR^2
Stap 1				.01				.02*
Leeftijd adolescent	0.34	0.25	-		0.47	0.25	-	
Sekse	-0.27	0.55	-		-	-	-	
Burgerlijke stand	-	-	-		-0.11	1.69	-	
Stap 2				.05***				.05***
Competentie	-1.56	0.44	-.19***		-1.21	0.44	-.14**	
Stap 3				.01				.03**
Warmte	-0.49	0.59	-.04		-1.75	0.51	-.17**	
Overbescherming	1.87	0.91	.10*		1.60	0.90	.09	
Totale R^2				.07***				.09***

Noot: Voor de leesbaarheid worden alleen de coëfficiënten uit het volledige model getoond.

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Discussie

In het huidige onderzoek is bestudeerd of relaties tussen twee deelaspecten van ouderlijke stress (sociale isolatie en competentiebeleving) en externaliserend gedrag van adolescenten worden verklaard door twee typen opvoedgedrag (warmte en overbescherming). Deze relaties zijn zowel voor moeders als vaders onderzocht. In lijn met de verwachting is in dit onderzoek gevonden dat meer sociale isolatie en minder competentiebeleving van ouders direct in relatie staat met meer externaliserend gedrag. Daarnaast is gevonden dat meer sociale isolatie en minder competentiebeleving van ouders gerelateerd is aan minder warmte en meer overbescherming. Bij ouders die veel sociale steun ervaren wordt aan hun emotionele behoeften voldaan, waardoor ze ook beter kunnen luisteren naar de emotionele behoeften van hun kind (Jennings et al., 1991). Dit zou er toe kunnen leiden dat ouders meer medeleven tonen wanneer hun kind gekwetst is en meer tedere momenten delen met hun kind. Voorgaande zijn kenmerken van een warme opvoeding (Locke & Prinz, 2002; Robinson et al., 1995; Schalenbourg & Verschueren, 2003). Daarnaast hebben moeders die minder sociale

steun ervaren mogelijk een slechtere psychische gezondheid, wat vervolgens in relatie staat met minder adaptieve opvoeding (Belsky, 1984). Ouders met een slechte psychische gezondheid denken wellicht meer vanuit hun eigen behoeften en zijn daardoor misschien minder sensitief voor de behoeften van het kind. Dit kan gerelateerd zijn aan minder warmte en meer overbescherming. Uit onderzoek van Dumka et al. (1996) blijkt dat ouders met een hoge competentiebeleving vaker een actiegerichte copingsstijl hanteren en vaker bij een stressvolle gebeurtenis de situatie opnieuw konden evalueren en hun visie konden bijstellen. Voorgaande zou er toe kunnen leiden dat ouders met een hoge competentiebeleving meer veerkracht hebben bij moeilijkheden in de opvoeding en positiever naar het gedrag van hun kind kunnen blijven kijken. Dit kan vervolgens gerelateerd zijn aan meer warmte binnen de opvoeding. Ouders met een lage competentiebeleving zouden zich daarentegen sneller incompetent en falend kunnen voelen bij opvoedmoeilijkheden. Dit gevoel kan versterkt worden door de gezinsveranderingen in de adolescentiefase. Ouders hebben in deze fase vaker conflicten met hun kind en krijgen minder controle over hun kind (Carr, 2006). Voorgaande zou er toe kunnen leiden dat ouders op een inadequate manier controle over het kind proberen uit te voeren (De Haan et al., 2009) door middel van veel regels en bemoeizuchtigheid. Concluderend blijkt dat meer sociale isolatie en minder competentiebeleving gerelateerd is aan minder warmte en meer overbescherming.

Daarnaast is zowel in eerder als het huidige onderzoek aangetoond dat meer warmte van ouders (Eisenberg et al., 2005) en minder ouderlijke overbescherming (Berkien et al., 2012; Buschgens et al., 2010) in relatie staan met minder externaliserend gedrag. Eisenberg et al. (2005) vonden dat kinderen die meer ouderlijke warmte krijgen minder impulsief zijn. Mogelijk kunnen kinderen met een lage impulscontrole minder goed luisteren, overtreden zij vaker regels en praten zij teveel. Dit zijn kenmerken die eveneens gemeten zijn als externaliserend gedrag (Achenbach, 2007). Een hoge mate van overbescherming zou kunnen leiden tot weerstand bij adolescenten (Ungar, 2009), mede doordat adolescenten zich ontwikkelingspsychologisch gezien vaker afzetten tegen regels van ouders. Ouders kunnen op deze weerstand reageren met meer (dwingende) overbescherming, waardoor er een coërcieve cirkel zou kunnen ontstaan. Mogelijk leidt dit tot meer externaliserend gedrag (Patterson, Reid, & Dishion, 1992). Samengevat blijkt dat minder warmte en meer overbescherming gerelateerd zijn aan meer externaliserend gedrag.

In het huidige onderzoek is ten slotte aangetoond dat de relaties tussen sociale isolatie, competentiebeleving en externaliserend gedrag verklaard kunnen worden door warmte en overbescherming. Deze resultaten sluiten aan bij de theoretische veronderstelling dat de

relatie tussen ouderlijke stress en externaliserend gedrag verklaard kan worden door opvoeding (Morgan et al., 2002). Opvallende bevindingen in het huidige onderzoek waren echter dat de relaties tussen enerzijds sociale isolatie en competentiebeleving en anderzijds externaliserend gedrag verklaard worden door vaderlijke warmte en moederlijke overbescherming. De relatie tussen sociale isolatie en externaliserend gedrag wordt tevens verklaard door vaderlijke overbescherming. Uit de resultaten blijken de verschillen tussen ouders met name voort te komen uit het feit dat warmte van vaders en overbescherming van moeders sterk(er) aan externaliserend gedrag gerelateerd zijn. Mogelijk is er in het huidige onderzoek sprake van een plafondeffect van moederlijke warmte. Uit de resultaten bleek dat moeders hoog scoren op de schaal warmte en dat er weinig variantie is in warmte. Voorgaande zou kunnen verklaren waarom er geen significante relaties zijn gevonden voor een verklarende rol van warmte van moeders.

Beperkingen en Toekomstig Onderzoek

De bevindingen uit het huidige onderzoek moeten enigszins voorzichtig geïnterpreteerd worden vanwege enkele methodische beperkingen. Ten eerste is in het huidige onderzoek niet geanalyseerd in hoeverre verschillen in warmte en overbescherming van moeders en vaders binnen één gezin gerelateerd is aan externaliserend gedrag. Uit onderzoek van Berkien et al. (2012) bleek dat meer verschil in ouderschapsstijl van ouders in relatie stond met meer externaliserend gedrag. Het huidige onderzoek heeft echter een verschil gevonden voor de mediërende factoren voor vaders en moeders. Dit toont aan dat het apart onderzoeken van de relaties tussen ouderlijke stress, opvoeding en externaliserend gedrag voor moeders en vaders eveneens van belang is. Ten tweede zijn gezien de omvang van de onderzoeksgroep alle gegevens via vragenlijsten verkregen. Het combineren van data van verschillende informanten heeft de informantbias verminderd. Daarnaast is de kans op onderrapportage van externaliserend gedrag getracht te voorkomen door gebruik te maken van YSR. In het huidige onderzoek zijn alleen cross-sectionele relaties onderzocht. In toekomstig onderzoek is het waardevol om meerdere onderzoeksmethoden, zoals observaties en interviews, te combineren om de betrouwbaarheid en validiteit van de resultaten te vergroten. Daarnaast is toekomstig onderzoek bij voorkeur longitudinaal, omdat op deze wijze de richting van de gevonden relaties verduidelijkt kunnen worden en beter causale verbanden aangetoond kunnen worden. Toekomstig onderzoek zou zich kunnen richten op het onderzoeken van bidirectionele relaties tussen externaliserend gedrag van de adolescent en de mate van ouderlijke stress, omdat er dan beter rekening gehouden kan worden met deze interactieprocessen en hier middels interventies op kan worden ingespeeld. De resultaten uit

het huidige onderzoek geven daarnaast aanwijzingen voor aanvullend onderzoek. Nader onderzoek is nodig om te kunnen verklaren waarom overbescherming van vaders de relatie tussen competentiebeleving en externaliserend niet verklaart, maar wel de relatie tussen sociale isolatie en externaliserend gedrag. Toekomstig onderzoek zou zich ook moeten richten op verklaringen voor de verschillen tussen moeders en vaders. Tevens zou vervolgonderzoek naar de verklarende rol van ouderlijke warmte in de relatie tussen competentiebeleving en externaliserend gedrag gewenst zijn. De onderzoeksresultaten uit het huidige onderzoek komen namelijk niet geheel overeen met het onderzoek van Slagt et al. (2012), waar geen verklarende rol van ouderlijke warmte werd gevonden. Tot slot is het gewenst om te onderzoeken of (preventieve) behandelingen van externaliserend gedrag, waarbij de perceptie van sociale isolatie en competentiebeleving van ouders beïnvloed worden, daadwerkelijk tot minder externaliserend gedrag leiden.

Conclusies

Het huidige onderzoek repliceert resultaten uit eerder onderzoek en biedt op enkele manieren een uitbreiding op de bestaande kennis over verklarende rol van opvoeding in de relatie tussen ouderlijke stress en externaliserend gedrag. Ten eerste is het huidige onderzoek is het enige onderzoek waarbij empirisch is aangetoond dat warmte en opvoeding van ouders de relaties tussen sociale isolatie, competentiebeleving en externaliserend gedrag kunnen verklaren. Voor moeders verklaart overbescherming de relaties tussen sociale isolatie en competentiebeleving enerzijds en externaliserend gedrag anderzijds. Voor vaders verklaren zowel warmte en overbescherming de relatie tussen sociale isolatie en externaliserend gedrag, maar alleen warmte verklaart de relatie tussen competentiebeleving en externaliserend gedrag. Verder suggereren de resultaten uit dit onderzoek dat effectieve (preventieve) interventieprogramma's van externaliserend gedrag zich moeten richten op sociale isolatie en competentiebeleving van ouders. Deze factoren zijn immers relatief goed te beïnvloeden middels interventies (De Haan et al., 2009; Hogan et al., 2002) en zouden vervolgens kunnen bijdragen aan meer warmte en minder overbescherming van ouders, wat in relatie staat met minder externaliserend gedrag. Samenvattend biedt het huidige onderzoek een bijdrage aan de wetenschappelijke kennis over externaliserend gedrag bij adolescenten en welke factoren dit gedrag positief en negatief kunnen beïnvloeden.

Referenties

- Abidin, R. R. (1990). Introduction to the special issue: The stresses of parenting. *Journal of Clinical Child Psychology, 19*, 298-301. doi:10.1207/s15374424jccp1904_1
- Achenbach, T. M. (2007). Youth Self-Report for ages 11-18. Verkregen van <http://www.aseba.org/support/SAMPLES/YSRSample.pdf>.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology, 51*, 1173-1182. doi:10.1037/0022-3514.51.6.1173
- Bartlett, J. E., Kotrlik, J. W., & Higgins, C. C. (2001). Organizational research: Determining appropriate sample size in survey research. *Information Technology, Learning, and Performance Journal, 19*, 43-50 Verkregen van <http://www.osra.org/itlpj/bartlettkotrlikhiggins.pdf>.
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development, 55*, 83-96. Verkregen van <http://www.jstor.org/stable/1129836>
- Berkien, M., Louwerse, A., Verhulst, F., & Van der Ende, J. (2012). Children's perceptions of dissimilarity in parenting styles are associated with internalizing and externalizing behavior. *European Child and Adolescent Psychiatry, 21*, 79-85. doi:10.1007/s00787-011-0234-9
- Bonds, D. D., Gondoli, D. M., Sturge-Apple, M. L., & Salem, L. N. (2009). Parenting stress as a mediator of the relationship between parenting support and optimal parenting. *Parenting: Science and Practice, 2*, 409-432. doi:10.1207/S15327922PAR0204_04
- Bongers, I. L., Koot, H. M., Van der Ende, J., & Verhulst, F. C. (2004). Developmental trajectories of externalizing behaviors in childhood and adolescence. *Child Development, 75*, 1523-1537. doi:10.1111/j.1467-8624.2004.00755.x
- Buodo, G., Moscardino, U., Scrimin, S., Altoe, G., & Palomba, D. (2013). Parenting stress and externalizing behavior symptoms in children: The impact of emotional reactivity. *Child Psychiatry and Human Development, 44*, 786-797. doi:10.1007/s10578-013-0371-0
- Buschgens, C., Van Aken, M. A. G., Swinkels, S. H. N., Ormel, J., Verhulst, F. C., & Buitelaar, J. K. (2010). Externalizing behaviors in preadolescents: Familial risk to externalizing behaviors and perceived parenting styles. *European Child and Adolescent Psychiatry, 19*, 567-757. doi:10.1007/s00787-009-0086-8
- Butcher, P. R., Wind, T., & Bouma, A. (2008). Parenting stress in mothers and fathers of a child with a hemiparesis: Sources of stress, intervening factors and long-term

- expression of stress. *Child: Care, Health and Development*, 34, 530-541.
doi:10.1111/j.1365-2214.2008.00842.x
- Carr, A. (2006). *The handbook of child and adolescent clinical psychology*. East Sussex, England: Routledge.
- Castro, J., De Pablo, J., Gómez, J., Arrindell, W.A., & Toro, J. (1997). Assessing rearing behavior from the perspective of the parent: A new form of the EMBU. *Social Psychiatry*, 32, 230-235. doi:10.1007/BF00788243
- Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (2000). Parenting self-efficacy among mothers of school-age children: Conceptualization, measurement and correlates. *Family Relations*, 49, 13-24. doi:10.1111/j.1741-3729.2000.00013.x
- De Brock, A. J. L. L., Vermulst, A. A. J., Gerris, J. R. M., & Abidin, R. R. (2001). *Nijmeegse Ouderlijke Stress Index NOSI [Nijmegen Parenting Stress Index]*. Amsterdam/Lisse: Swets and Zeitlinger.
- De Haan, A. D., Prinzie, P., & Deković, M. (2009). Mothers' and fathers' personality and parenting: The mediating role of sense of competence. *Developmental Psychology*, 45, 1695-1707. doi:10.1037/a0016121
- Deater-Deckard, K. (1998). Parenting stress and child adjustment: Some old hypotheses and new questions. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 5, 314-332.
doi:10.1111/j.1468-2850.1998.tb00152.x
- Deater-Deckard, K. (2005). Parenting stress and children's development: Introduction to the special issue. *Infant and Child Development*, 14, 111-115. doi:10.1002/icd.383
- Deater-Deckard, K., Dodge, K. A., Bates, J. E., & Pettit, G. S. (1998). Multiple risk factors in the development of externalizing behavior problems: Group and individual differences. *Development and Psychopathology*, 10, 469-493. Verkregen van <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/9741678>.
- Deković, M., Buist, K. L., & Reitz, E. (2004). Stability and changes in problem behavior during adolescence: Latent growth analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, 33, 1-12. doi:10.1023/A:1027305312204
- Deković, M., Ten Have, M., Vollebergh, W. A. M., Pels, T., Oosterwegel, A., Wissink, I. B., ... Ormel, J. (2006). The cross-cultural equivalence of parental rearing measure: EMBU-C. *European Journal of Psychological Assessment*, 22, 85-91.
doi:10.1027/1015-5759.22.2.85

- Dumka, L. E., Stoerzinger, H. D., Jackson, K. M., & Roosa, M. W. (1996). Examination of the cross-cultural and cross-language equivalence of the parenting self-agency measure. *Family Relations, 45*, 216–222. doi:10.2307/585293
- Eisenberg, N., Zhou, Q., Spinrad, T. L., Valiente, C., Fabes, R. A., & Liew, J. (2005). Relations among positive parenting, children's effortful control, and externalizing problems: A three-wave longitudinal study. *Child Development, 76*, 1055-1071. doi:10.1111/j.1467-8624.2005.00897.x
- Evers, A., Egberink, I. J. L., Braak, M. S. L., Frima, R. M., Vermeulen, C. S. M., & Van Vliet-Mulder, J. C. (2009-2013). *COTAN Documentatie*. Amsterdam: Boom test uitgevers.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. Londen: SAGE Publications.
- Hashima, P. Y., & Amato, P. R. (1994). Poverty, social support, and parental behavior. *Child Development, 65*, 394-403. doi:10.1111/1467-8624.ep9405315122
- Hill, N. E., & Bush, K. R. (2001). Relationships between parenting environment and children's mental health among African American and European American mothers and children. *Journal of Marriage and Family, 63*, 954-966. doi:10.1111/j.1741-3737.2001.00954.x
- Hinshaw, S. P. (2002). Process, mechanism, and explanation related to externalizing behavior in developmental psychopathology. *Journal of Abnormal Child Psychology, 30*, 431–446. doi:10.1023/A:1019808712868
- Hogan, B. E., Linden, W., & Najarian, B. (2002). Social support interventions. Do they work? *Clinical Psychology Review, 22*, 381-440. doi:10.1016/S0272-7358(01)00102-7
- Jennings, K. D., Stagg, V., & Gonnors, R. E. (1991). Social network and mother's interaction with their preschool children. *Child development, 62*, 966-978. doi:10.1111/1467-8624.ep9112161640
- Johnson, J. G., Cohen, P., Kasen, S., Smailes, E., & Brook, J. S. (2001). Association of maladaptive parenting behavior with psychiatric disorders among parents and their offspring. *Archives of General Psychiatry, 8*, 453-460. doi:10.1001/archpsyc.58.5.453.
- Kazdin, A. E., & Whitley, M. K. (2003). Treatment of parental stress to enhance therapeutic change among children referred to aggressive and antisocial behavior. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 71*, 504-515. doi:10.1037/0022-006X.71.3.504
- Leinonen, J. A., Solantaus, T. S., & Punamäki, R. L. (2003). Social support and the quality of parenting under economic pressure and workload in Finland: The role of family

- structure and parental gender. *Journal of Family Psychology*, *17*, 409-418.
doi:10.1037/0893-3200.17.3.409
- Locke, L. M., & Prinz, R. J. (2002). Measurement of parental discipline and nurturance. *Clinical Psychology Review*, *22*, 895-929. doi:10.1016/S0272-7358(02)00133-2
- Mash, E. J., & Johnston, C. (1983). Parental perceptions of child behavior problems, parenting self-esteem, and mothers' reported stress in younger and older hyperactive and normal children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *51*, 86-99.
doi:10.1037/0022-006X.51.1.86
- McLoyd, V. C. (1990). The impact of economic hardship on black families and children: Psychological distress, parenting and socio-emotional development. *Child Development*, *61*, 311-346. doi:10.1111/1467-8624.ep5878984
- Morgan, J., Robinson, D., & Aldridge, J. (2002). Parenting stress and externalizing child behavior. *Child and Family Social Work*, *7*, 219-225. doi:10.1046/j.1365-2206.2002.00242.x
- O'Connor, T. G. (2002). Annotation: The 'effects' of parenting reconsidered: Findings, challenges, and applications. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *43*, 555-572. doi:10.1111/1469-7610.00046
- Patterson, G. R., Reid, J. B., & Dishion, T. J. (1992). *Antisocial boys*. Eugene, OR: Castalia
- Prinz, P., Onghena, P., Hellinckx, W., Grietens, H., Ghesquière, P., & Colpin, H. (2003). The additive and interactive effects of parenting and children's personality of externalizing behaviour. *European Journal of Personality*, *17*, 95-117.
doi:10.1002/per.467
- Reef, J., Diamantopoulou, S., Van Meurs, I., Verhulst, F. C., & Van der Ende, J. (2011). Developmental trajectories of child to adolescent externalizing behavior and adult DSM-IV disorder: Results of a 24-year longitudinal study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *46*, 1233-1241. doi:10.1007/s00127-010-0297-9
- Robinson, C. C., Mandleco, B., Frost-Olsen, S. F., & Hart, C. H. (1995). Authoritative, authoritarian and permissive parenting practices: Development of a new measure. *Psychological Reports*, *77*, 819-830. doi:10.2466/pr0.1995.77.3.819
- Roelofs, J., Meesters, C., Ter Huurne, M., Bamelis, L., & Muris, P. (2006). On the links between attachment style, parental rearing behaviors, and internalizing and externalizing problems in non-clinical children. *Journal of Child and Family Studies*, *15*, 331-344. doi:10.1007/s10826-006-9025-1

- Schalenbourg, K., & Verschueren, K. (2003). Probleemgedrag van kleuters op school en de relatie met de ouderlijke opvoeding. *Kind en Adolescent*, *24*, 170-187.
doi:10.1007/BF03060891
- Slagt, M., Deković, M., De Haan, A., Van den Akker, A. L., & Prinzie, P. (2012). Longitudinal associations between mothers' and fathers' sense of competence and children's externalizing problems: The mediating role of parenting. *Developmental Psychology*, *48*, 1554-1562. doi:10.1037/a0027719
- Sourander, A., Helstelä, L., & Helenius, H. (1999). Parent-adolescent agreement on emotional and behavioral problems. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *34*, 657-663. doi:10.1007/s001270050189
- Stanger, C., & Lewis, M. (1993). Agreement among parents, teachers and children on internalizing and externalizing behavior problems. *Journal of Child Psychology*, *22*, 107-115. doi:10.1207/s15374424jccp2201_11
- Ungar, M. (2009). Overprotective parenting: Helping parents provide children the right amount of risk and responsibility. *The American Journal of Family Therapy*, *37*, 258-271. doi:10.1080/01926180802534247